

4. Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; Пер. з англ. В. Шовкун; Наук. ред. пер. О. Шевченко. – К. : Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2003. – 503 с.
5. Лисивець Анастасія „Скажи про щасливе життя...” // Анастасія Лисивець Спомини. – К. : „К.І.С. ”, 2008. – С. 4–63.
6. Сокіл Василь. Наукова та народна термінологія про голодомори в Україні: постановка проблеми / Василь Сокіл // Народознавчі зошити. – 2011. – № 6 (102). – С. 910–916.
7. 7. Спатар І. М. Рецептивна модель як домінанта дитячого світосприймання у творах про дітей Елізи Ожешко та Івана Франка / І. М. Спатар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apsf_lil/2009_21/spatar.pdf.

В статтє очерчено екзистенціальний модус повествованія ребенка-наратора в воспоминаніях «Скажи о щасливой жизни..» Анастасии Лисивец. Анализ воспоминаний показал, что в экзистенциальном пространстве произведения превалирует категория страха перед голодом. Это негативно повлияло на генетический фонд украинской нации.

Ключевые слова: голодомор, екзистенція, смерть, страх, ребенок, воспоминание.

The article outlined the existential modus of the narrative of the child-narator memories "Tell about a happy life.." Anastasia Lisivets. The analysis of the memoirs revealed that in the existential space works prevail category of fear of hunger. This has a negative impact on the genetic Fund of the Ukrainian nation.

Key words: Holodomor, existence, death, fear, child, memory.

УДК [821.161.2–93.09]:39(477)

Варданян М. В.

НАЦІОНАЛЬНІ КОНЦЕПТИ «СВОГО» В ІСТОРИКО-ПРИГОДНИЦЬКИХ ЖАНРАХ ДЛЯ ЮНАЦТВА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

У статті розглядаються великі епічні історико-пригодницькі жанри – роман Спиридона Черкасенка «Пригоди молодого лицаря» та повість Володимира Радзикевича «Ніч проминула», що адресовані для юнацтва. У порівняльному ключі розглянуто жанрово-стильові особливості аналізованих творів, концепти «Свого» – родова та історична пам'ять, національна культура, національний характер.

Ключові слова: література для дітей та юнацтва української діаспори, історико-пригодницький жанр, «Свій», історична та родова пам'ять, національний характер.

Література для дітей та юнацтва української діаспори багата на історичні жанри, що презентовані у творчості В. Барагури, П. Волиняка, Р. Завадовича, Б. Лепкого, А. Лотоцького, О. Мак, О. Олеся, В. Переяславця, Л. Полтави, В. Радзикевича, Л. Храпливої-Щур, С. Черкасенка та ін. У своїх творах

письменники осмислювали різні етапи історії українського народу – від періоду Київської Русі, козацької доби до часів незалежності України 1991 року.

Предметом розгляду цієї розвідки стануть два твори історико-пригодницького жанру українських експатріантів, зокрема роман Спиридона Черкасенка «Пригоди молодого лицаря» та повість Володимира Радзикевича «Ніч проминула», які поєднує історична тема часів Запорозької Січі. Науковий інтерес становить жанрово-стильова специфіка названих творів крізь призму реалізації у них національних концептів «Свого».

Проблема національного, українського, «Свого» була на вістрі пера українських письменників-емігрантів. Цілий пласт митців в екзилі творив літературний процес ХХ ст., що йшов всупереч і паралельно до літератури соціалістичного реалізму з її так званою «альтернативною історією». Відтак творчість українських письменників еміграції була під заборону радянської влади, а видавалася переважно за кордоном. Не є винятком спадщина С. Черкасенка та В. Радзикевича. Так, за межами України були написані «Пригоди молодого лицаря» С. Черкасенка. Як датує наприкінці твору сам автор, його роман був завершений у 1934 році в Горні Черношіце (Чехія), де на той час проживав письменник. Уперше твір був надрукований 1937 року, потому – кілька разів перевидавався. Майже невідомою як сучасному українському читачу, так і науковцям є повість «Ніч проминула» В. Радзикевича, який з 1949 року постійно мешкав у США. Як свідчить передмова до книги, повість стала посмертним виданням 1967 року. І якщо нині творчість С. Черкасенка не позбавлена уваги науковців та читачів. За часів незалежності України з'явилися чисельні дослідження про С. Черкасенка, про що свідчить підбірка літератури про письменника на сайті Миколаївської обласної бібліотеки для дітей ім. В. О. Лягіна [2]. Проте доробок В. Радзикевича ще чекає на своїх уважних дослідників та вдячних читачів. У своїй розвідці також спираємося на історичні праці М. Грушевського [1], С. Плохія [3], монографію С. Черепанової [6].

Обом творам «Ніч проминула» та «Пригоди молодого лицаря» притаманні реалістичні тенденції у зображенні образів, характерів, побуту українців за часів історичної епохи Запорозької Січі. Ці твори – з виразними національними домінантами та потужним виховним аспектом, що характеризує літературу української еміграції загалом. Як поетично писав у своїй багатотомній праці «Історія української літератури» В. Радзикевич, *«...праця над продовженням літературного й культурного життя ... пробуджує надії, що українська еміграція найде можливості плекати й розвивати далі рідну літературу до тієї пори, поки на рідних землях не втвориться ясний світ»* [4, с.128]. Такі орієнтири на виховання у молодого покоління знання національної історії, образів, звичаїв задля ствердження українців як нації визначали жанрово-стильову наповненість зокрема і пригодницько-історичних творів С. Черкасенка та В. Радзикевича.

У центрі творів «Пригоди молодого лицаря» та «Ніч проминула» образи та доля молодих героїв – Павла Похиленка та Дара Чайки, внутрішній світ яких формується на тлі історичних подій доби козацтва. Через їхні образи письменники прагнули розкрити національні концепти «Свого» – український національний характер, історичної та родової пам'яті, української культури. Задля пізнання власної історії й вироблення світогляду в молоді митці героїзували минуле, подавали правдиві уявлення про відвагу, честь, доблесть козаків та гетьманів, а

також долю українського народу у вирі історичних подій. Тому за канонами історичного жанру у творах є місце для вигадки та історичного факту.

У романі С. Черкасенка сюжет розгортається на історичних подіях гетьманування П. Конашевича-Сагайдачного. Як писав у своїй праці М. Грушевський «Історія України»: *«Ніколи перед тим козаки не мали такої сили й слави, як за Сагайдачного. Добре зложились для них події, а крім того, багато значив і такий добрий провідник, яким був Сагайдачний»* [1, с. 119]. Так і С. Черкасенко з героїчним пафосом описує портрет самого Сагайдачного крізь призму сприйняття молодого козака Павла: *«Перед очима все стояв образ величного, з довгою бородою й вусами, лицаря із зсунутими над переніссям соболевіми бровами, а під ними – гострими, як сверла, мудрими, допитливими очима, що зазирали – хотів ти того, чи ні – в самісіньку душу»* [7, с. 150]. Очіма головного героя розкривається й неординарна постать та риси характеру видатного кошового отамана: *«Уявляв гетьмана в бою з невірними з його грізною, непохитною волею, з достепенністю й короткомовністю в найвідповідальніших наказах, із безоглядною відвагою й презирством до найбільшої власної небезпеки, а водночас із любовним, хоч навбач і суворим, гарячим піклуванням про своїх вояків, – і починав розуміти таємницю його численних звитяг над ворогом»* [7, с. 155]. Автор героїчно описує морські походи Чорним морем до Криму під проводом Сагайдачного (взяття Кафи, бій під Очаковом), веде мову про наступників Сагайдачного, що у різні часи продовжували його справу – Тараса Трясилу, Івана Сулиму, Павлюка, Якова Остряницю, Дмитра Гуню.

З історичною достовірністю С. Черкасенко розповідає про звичаї січового козацтва (дотримання суворої дисципліни, саможертвоність заради співтовариства, обрання прізвиська для братчика, побратання), описує козацьку раду як вище правління на Січі, характеризує різноманітні військові посади (кошового, писаря, осавули, курінного отамана), городових і реєстрових козаків, козацькі поселення (зимовники, т.зв. хутори).

Про козацькі звичаї повідує і В. Радзикович у своїй повісті, що ніби виступає продовженням розповіді з історії України, охоплюючи період Руїни. Зображуваний історичний час автор пов'язує із підписанням Андрусівського перемир'я 1667 р. між московськими та польськими дипломатами. За цією угодою, твердить С. Плохій, *«козацьку Україну було розділено: Лівобережжя відійшло до Москви, а Правобережжя – до Польщі»* [3, с. 162]. Як знавець історії України В. Радзикович характеризує цей складний для українців час: *«Україна весь той час із усіх сил боронилася від наступу загарбаних сусідів, хочаби зберегти вільне державне життя. Щоб захопити багатства українських земель й підкорити собі український народ, заходились у впертих зусиллях Польща, Московія і Туреччина»* [5, с. 41]. Тож, опираючись на історичні факти, автор розповідає у повісті про діяльність гетьманів Петра Дорошенка, Івана Самійловича, Івана Мазепу. І хоча персонажі твору по-різному ставляться до провадженої ними політики, проте всіх тогочасних гетьманів, за автором, об'єднує одна мета: *«поділену Україну разом злучити»* [5, с. 48]. Цієї лінії дотримувався й військовий діяч Семен Палій, якого В. Радзикович робить персонажем твору. Із симпатією він характеризує героя: *«Палій був улюбленцем усього народу: і селянства, і козацтва. Меткий, рішучий, сміливий, був пострахом для татарів і турків, був пострахом для польської шляхти. Ставав в обороні українського народу проти всякого насильства...»* [5, с. 61]. Через діалоги

персонажів автор наводить історичні факти про життєвий шлях Палія, його походи до Криму, співпрацю з Мазепою та чисельні прохання об'єднати Правобережну та Лівобережну Україну, про організацію життя навколо Фастова, де він осів, його політику заселення спустошених земель, куди переїжджали з Поділля, Волині, організацію антипольського повстання.

Попри потужний фактологічний зміст творів, все ж історичні постаті є у них другорядними персонажами. В основі сюжетів «Пригоди молодого лицаря» та «Ніч проминула», як уже наголошувалося, вигадані герої – молоді хлопці, козаки Павло та Дар. Автори ведуть їх різними дорогами, містами, селищами України, де вони пізнають усі верстви тогочасного українського суспільства – міщанство, селянство, козацтво тощо. На шляху героїв – Львів, Київ, Канів, Корсунь, Чигирин, Черкаси, Умань, Запорозжя, що дає змогу бачити очима героїв Україну XVII ст. Надаючи перевагу пригодницькому елементу в сюжеті повістей для юнацтва, письменники в такий спосіб популяризували історичні знання. Митці не лише розкрили реалії тогочасної України, а й зробили свої розповіді захопливими, цікавими для юнацтва. Адже шляхи вигаданих головних героїв сповнені несподіванок, авантур, протистоянь, двобоїв, що створює динамічні сюжети за типом моделі подорожі.

Обидва автори розгортають у своїх творах дві сюжетні лінії: любовно-родинну та історико-пригодницьку. Перша лінія – розкриває звичаєво-обрядовий образ України. Це досягається через зображення жіночих образів: матерів – Василихи, Обеременчихи, Боговитинової, українських дівчат – Орисі, Ланки; відтворення родинного життя українців, зокрема обрядів на Різдво, сватання; звичаїв шанувати батьків, рідну землю – головних моральних заповідей українського народу.

Образи дівчат Орисі та Ланки є відображенням уявлень українців про жіночу красу. За допомогою традиційних народних образів С. Черкасенко подає портрет Орисі: *«Коси золоті, як достигла пшениця, а брови темні та дугасті... А очі великі-великі, сині, як небо... Гнучка, як тополя, хоч і повна, як рожжа...»* [7, с. 18]. Чистоту почуттів героїнь до своїх обранців-козаків автори висловлюють через ліричні пісні («Ой, піду я, піду...»), прислів'я («Унадився журавель до бабиних конопель»), повір'я про віщунку-зозулю, вишивання.

Для інтриги автори додають до сюжетної лінії любовний трикутник – Павло-Орися-Крига та Дар-Ланка-Януш, ставлячи дівчат у ситуації вибору майбутнього чоловіка. І якщо у С. Черкасенка Орися обирає між козаками Денисом Кригою та Павлом Жбурляєм за рисами їхньої вдачі, то у В. Радзиковича вподобання Ланки носять національне забарвлення: вона надає перевагу козаку Дару Чорнокрилу, а не польському шляхтичу Янушу Одровонжу.

З вибором Ланки тісно пов'язана проблема родової пам'яті в повісті «Ніч проминула». Один із розділів навіть має назву «Який його рід?». Автор використовує поняття роду не лише для розв'язання особистої долі Дара, який наприкінці твору возз'єднується зі своєю родиною. Він символічно веде мову про цілий народ – українців. Невипадково письменник червоною ниткою проводить у творі ідею про старовинні волинські роди як свідчення безперервності історичних традицій українського народу.

Так і С. Черкасенко вкладає в уста Жбурля міркування: *«Та хто ж ми такі?!»* [7, с. 78]. Роздуми героя про власну долю тісно переплетені з осмисленням питання українського народу загалом. Тому у творі його особисте

існування стає своєрідним дзеркалом життя українців. В одному з походів Павло визволяє свого батька, що пробув у турецькій неволі понад 15 років. Він одружується з коханою жінкою, має щасливу сім'ю, розбудовує свій хутір. Через ці епізоди автор втілює одвічні прагнення українського народу жити в злагоді, вести господарство на рідній землі, а також розкриває такі риси національного характеру українців як працелюбність та хазяйновитість. У той же час звучить у письменника і проблема єднання роду, знання предківських звичаїв. У цій системі життєвих орієнтирів жінка постає берегинею роду.

Образи матері та Матері-Січі тісно переплетені у творах, що цілком відповідає духові народної культури українців. Зокрема, у С. Черкасенка образ Січі-матері є персоніфікованим: *«мати Січ Запорозька! Не одного героя-лицаря виховала ти в своїм курені, відколи побралася з козацьким батьком – з Дніпром-Славутою, й ще не одного виховаєш!»* [7, с. 154]. З одного боку, Січ стає уособленням глибокої любові козацтва, як дітей до жінки-матері, а, з іншого, – вираженням патріотизму і відданості козаків, що пов'язано з прагненнями українців до волі та незалежності. Тому з образом Січі тісно пов'язані концепти «воля», «слава», «сила». Народ – вільний, життя – вільне, голубе небо – вільне, вітер – вільний, сила – молодецька, слава – козацька, – це ті авторські характеристики, що розкривають національний характер українців – неприйняття насильства.

Із цим концептом «Свого» пов'язана друга сюжетна лінія – пригодницька. Уже сама назва твору С. Черкасенка «Пригоди молодого лицаря» вказує на пригодницький характер роману. Автор постійно тримає читача в напрузі, нанизуючи в сюжеті пригоду на пригоду Жбурляя. Тут він рятує кохану Орісю від розбещеного польного гетьмана Потоцького, потім втікачів-селян із Умані, бере участь у звияжних походах Сагайдачного, стає побратимом січового писаря Зінька Хмеля, прототипу образу Богдана Хмельницького, визволяє братчиків з турецької неволі, вступає у двобій із суперником Денисом Кригою, осідає на власному хуторі та знову бере участь у визвольних повстаннях. Ці пригоди розкривають еволюцію образу головного героя, який проходить шлях від місцевого гультья до курінного отамана Канівського куреня на Січі.

Ведучи свого героя тернистим шляхом, С. Черкасенко прагне до історичного осмислення тогочасних подій. Тому у творі він акцентує на витоках українських козацьких рухів – політичне безправ'я та соціальне гноблення українців, утискання православної віри та українських звичаїв. Письменник підносить свого героя на такий рівень, що той доростає до опонента Сагайдачного. У цих суперечках Жбурляя та Сагайдачного відчутний авторський голос. Через образ молодого лицаря С. Черкасенко говорить про необхідність змін у козацьких рухах, які мають *«об'єднати коло себе козацьку силу всієї України»* [7, с. 303].

У повісті «Ніч проминула» автор не вступає в полеміку з очільниками козацтва. Але як і С. Черкасенко підтримує ідею єднання українців. Проте він іде далі, говорячи не лише про протистояння зовнішнім ворогам, а про об'єднання українських земель під одним прапором як державним символом. До усвідомлення державності України і доростає головний герой повісті Дар.

Його мандрівка на Січ разом із друзями, київськими студентами, розпочинається з опису зруйнованої України – «великої пустелі»: *«Залишивши Київ і прямуючи в своїй мандрівці на південь, бачили вони велику руїну, довгими*

війнами та частими татарськими набігами й наскоками заподіяну. Бачили зруйновані міста, попалені села, попелища, згарища, запустілі поля, диким бур'яном і буйними травами порослі, що при кожному легкому подуві осіннього вітру скаржилися сумовитим, жалісним шелестінням» [5, с. 50–51]. Спираючи у своєму описі на Літопис Самійла Величка, автор прагнув до історичної достовірності в показі тогочасної України. У той же час таке співпереживання головного героя за долю рідного краю відкриває процес його ініціації.

Дар проходить шлях від проводиря бандуриста до козацького осавули, сироти без роду до сина знаного волинського роду. І в цьому є певна символічність. Дар засвоїв народну пісенну культуру, коли був проводирем бандуриста Ониська Чайки. Виконуючи місію ославляти Україну, народні співці були носіями історичної пам'яті про звияги запорожців. Тут у пригоді стало вживання автором усної народної творчості: народні легенди (про походження прізвища Палія, який зміг здолати самого чорта), малі фольклорні жанри («Козацькому роду нема переводу», «Відвага мед п'є і кайдани тре», «Де відвага, там і щастя», «Нема в світі, як своя рідна країна»), героїчна дружинна поезія («Невольники на каторзі», «Три брати азовські», «Дума про Марусю Богуславку»), – прославляли захисників рідної землі, виражали народну мораль – шанування традицій рідного краю та України.

Входження Дара до світу козацтва пов'язано також зі зміною прізвиська з Чайки на Чорнокрила, яке дає йому братство за звиягу та твердість у боях. А віднайдення свого шляхетного роду – Боговитинів, робить Дара не лише повноправним членом козацького суспільства, а й здатним впливати на політичні процеси в Україні.

Про прагнення письменників аби Україна мала кращу долю, а майбутні нащадки продовжували справу пращурів, свідчить і відкрита композиція обох творів. У фіналі повісті С. Черкасенка наголошує на свободолюбстві українців, які ще не раз повставали проти насилля і ворожих сил. У В. Радзикевича кінцівка повісті є символічною, пов'язана з назвою твору «Ніч проминула»: *«Як у світі природи, так і в житті людини й цілих народів бувають ночі, довгі, темні, понурі, безнадійно лиховісні. Але після них часто розвиднюється, випогоджується, прояснюється. На місце безвидяної, грізної темряви приходить ясний світанок (...) Будилася, росла, кріпшала національна свідомість, родилася охота боротися за право вільного життя...» [5, с. 137].* У такий спосіб автори артикулювали проблему історичної пам'яті. Їхні твори постають своєрідними трансляторами до молодого покоління українців, створюючи духовний діалог між минулим, сучасністю і майбутнім. Такий діалог був важливим для українців діаспори, які прагнули, щоб юнацтво перейняло у старшого покоління справу за розбудову України. Ці інтенції вельми актуальні сьогодні.

У пригодницько-історичних творах для юнацтва «Пригоди молодого лицаря» С. Черкасенка та «Ніч проминула» В. Радзикевича червоною ниткою проводиться думка про усвідомлення українцями власної історії, культури, традицій, що виражається через родову та історичну пам'ять, розкриття національного характеру. У той же час органічне поєднання історичних фактів та пригодницькі сюжети виражають жанрову своєрідність історико-пригодницьких жанрів для юнацтва, спрямованих на виховання патріотичних почуттів у молоді та утвердження свого права на історичну окремішність.

Література

1. Грушевський М. С. Історія України / Упоряд. А. Ф. Трубайчук / М. С. Грушевський. – К. : «Варта», 1993. – 256 с.
2. Література про життя та творчість С. Ф. Черкасенка // Сайт Миколаївської обласної бібліотеки для дітей імені В. О. Лягіна. – Режим доступу: <http://labinlib.org.ua/mykolaiv/cherkasenko/9.php>
3. Плохій С. Брама Європи / Сергій Плохій ; пер. з англ. Романа Клочка. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. – 496 с.
4. Радзикович В. Історія української літератури / В. Радзикович. – Детройт : Батьківщина, 1956. – Т. 3 : Нова доба. – 1956. – 132 с.
5. Радзикович В. Ніч проминула / Володимир Радзикович. – Брюссель : Видавництво Центральної управи Спілки української молоді, 1967. – 140 с.
6. Черепанова С. Філософія родознавства / С. О. Черепанова. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2008. – 460 с.
7. Черкасенко С. Ф. Пригоди молодого лицаря. Роман з козацьких часів / Спиридон Черкасенко. – К. : Знання, 2015. – 364 с.

В статті розглядаються більші епічні історико-приключенські жанри – роман Спиридона Черкасенка «Приключения молодого рыцаря» і повість Володимира Радзиковича «Ночь прошла», адресовані для юності. В порівняльній ключі розглянуті жанрові і стилістичні особливості аналізованих творів, концепти «Свого» – родової і історичної пам'яті, національної культури, національного характеру.

Ключевые слова: література для дітей і юності української діаспори, історико-приключенський жанр, «Свой», історична і родової пам'яті, національний характер.

The article deals the great epic historical and adventure genres. There are the novels "The Adventures of Young Knight" by Spyridon Cherkasenko and "The Night has gone by" by Volodymyr Radzykevych for youth. In a comparative key it was considered genre and stylistic features these works and concepts "The Self" – genitive and historical memory, national culture, national character.

Key words: literature for children and youth of Ukrainian Diaspora, historical and adventure genre, "The Self", historical and genitive memory, national character.

УДК 372.461

Гайдук С. Є.

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО ПРЕДСТАВНИКІВ ДИКОЇ ФАУНИ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА МАТЕРІАЛІ «КНИГИ ДЖУНГЛІВ» Р. КІПЛІНГА)

Стаття присвячена проблемі необхідності формування позитивного ставлення молодших школярів до представників дикої фауни. Акцентується, що ознайомлення дітей з адаптованим варіантом повісті-казки Р. Кіплінга про Мауглі допоможе не лише розвинути їх компетентність у читанні англійською мовою та розширити словниковий запас, але й отримати певні психологічні настанови щодо подальшого навчання, поведінки, а також сформувати позитивне ставлення до представників дикої фауни.